

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

En Heteronormativ tröskel

- Om upprätthållandet av en allmän norm.

Emilia Sjöqvist
Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp
Höstterminen 2012
Handledare: Ann-Mari Sellerberg

Abstract

Författare: Emilia Sjöqvist

Titel: En heteronormativ tröskel – om bekräftelse och upprätthållande av en allmän norm

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Handledare: Ann-Mari Sellerberg

Sociologiska institutionen, höstterminen 2012

I den här uppsatsen används queerteori och ett normkritiskt perspektiv för att undersöka hur heteronormen skapas och upprätthålls. För att synliggöra normen, och skapa en bild av hur den upplevs av de som bryter mot den, intervjuas fem unga hbtq-personer. Som bakgrund används en beskrivning av den historiska kontext de är uppvuxna i. Tillsammans med några relevanta begrepp ur queerteorin skapar intervjupersonernas berättelse en bild av att heterosexualitet bekräftas medan andra identiteter osynliggörs. Detta skapar en heteronormativ tröskel som gör att man betraktas som heterosexuell, båda av sig själv och andra, tills man kommer på eller ”avslöjar” att man inte är det. Det förefaller också svårare att skapa en identitet som inte är heterosexuell. Genom att beskriva behovet av sammanhang utanför heteronormen ges också en tydligare bild av hur andra situationer kan skapa en känsla av att bli ifrågasatt och inte få utrymme att vara den man är.

Nyckelord: Normkritik, HBTQ, Queer, Heteronormativitet, Heterosexualitet

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Bakgrund.....	5
Sexuell läggning och lagar.....	5
Tidigare forskning.....	5
En historisk utgångspunkt.....	6
Social osynlighet.....	7
Öppenhetens decennier.....	7
Sedan kom Queer.....	8
Dagens situation och uppsatsens syfte.....	9
Teori – Hur kan man förstå heteronormen?.....	10
Heteronormativitet – Vad är det?.....	10
Att vara öppen.....	10
Kön, förväntningar och performativitet.....	11
Subversivitet, synliggörande av normer.....	12
Hur ska jag använda mig av denna teori? Sammanfattning av teori.....	12
Metod.....	14
Urval och kontakt med intervjupersoner.....	14
Genomförande, intervjuerna och analysen.....	15
Presentation av intervjupersoner.....	15
Min position och påverkan på urval.....	16
Ställningstaganden.....	16
Analys.....	18
En heteronormativ tröskel.....	18
Hur lär man sig då att vara heterosexuell?.....	19
Att rätta heteroantaganden.....	21
Pragmatism, komma ut och identitet.....	22
Komma ut och performativitet.....	23
Sammanhang med andra normer.....	24
Heteroprivilegier.....	25
Genomtänkt identitet.....	26
Kort sammanfattning.....	26
Diskussion.....	28
Referenser.....	30
Bilaga 1. Intervjuguide 1.....	31
Bilaga 2. Intervjuguide 2.....	32

Inledning

Jag upplever att det idag finns en tendens att skylla alla problem som homosexuella upplever på historien eller på andra länder. Det *var* jobbigt att växa upp som homosexuell för länge sedan, men inte nu längre. Det kan vara svårt att vara homosexuell i *andra* länder, men inte i Sverige.

När jag har berättat om att jag ska undersöka situationen för unga hbtq-personer¹ i Sverige har jag ibland fått förslag om att ändra mitt intresseområde till andra grupper som säkert har det mycket värre. Den underliggande meningen är, som jag tolkat det, att vi nu fått alla rättigheter som vi behöver och att vi därför borde vara nöjda.

Det går såklart alltid att jämföra och ställa olika grupper mot varandra. Borde kvinnor i Sverige vara nöjda för att de har det bättre här än i andra länder? Borde homosexuella vara tacksamma över att bo i Sverige när det finns länder där homosexuella handlingar fortfarande är olagliga?

Detta arbete handlar i huvudsak dock inte om unga hbtq-personers situation, utan om hur heterosexualitet skapas och upprätthålls. Jag utgår från ett normkritiskt perspektiv där heterosexualiteten inte tas för given. Jag vill inte undersöka homosexuella som avvikare i förhållande till heterosexuella, utan jag vill ifrågasätta själva perspektivet. Hur ser heteronormen ut, och vad får den för konsekvenser i vardagen för personer som bryter mot den? Om man jämför med den tendens jag tycker mig uppleva kan man säga att jag undersökt hur heteronormen manifesteras i ”den bästa möjliga situationen” för homosexuella, nämligen unga personer som bor i en storstad i Sverige.

¹ HBTQ står för Homosexuella, bisexuella, transpersoner och queer.

Bakgrund

Både homosexualitet och heterosexuallitet måste förstås och tolkas i sitt sociala och historiska sammanhang. Lagar och institutioner i ett samhälle kan både begränsa och skapa förutsättningar för människors möjligheter och livsval. Jag kommer därför att kortfattat ta upp några av de lagändringar som de senaste årtiondena ändrat livsvillkoren för människor som inte lever heterosexuellt. Informationen kommer från RFSL². I stycket därefter kommer jag att kortfattat beskriva hur tidigare forskning sett ut. Efter det beskrivs bakgrunden till situationen idag för att skapa en förståelse för den kontext homosexualitet och heterosexuallitet existerar i idag. Detta kommer jag att använda mig av som utgångspunkt för min frågeställning.

Sexuell läggning och lagar

Homosexuella förbindelser var olagliga fram till 1944, och homosexualitet klassades därefter som en psykisk sjukdom ända fram till 1979 då det togs bort som sjukdomsbegrepp av socialstyrelsen. 1987 blev diskriminering av homosexuella förbjuden. Inte förrän 2009 blev äktenskapslagen könsneutral, vilket juridiskt likställer olikkönade och samkönade relationer. Innan dess kunde samkönade par ingå partnerskap, från att partnerskapslagen trädde i kraft 1995. Sedan 2003 kan samkönade par som ingått partnerskap eller senare äktenskap prövas för adoption, och sedan 2005 ges kvinnor i samkönade relationer möjlighet att inseminera. Även flera andra lagar mot diskriminering på grund av sexuell läggning och könsuttryck har kommit på senare år.

För att över huvud taget förstå relationen och uppdelningen mellan hetero- och homosexualitet måste man alltså vara medveten om den juridiska särställning heterosexuallitet haft. Olikkönade relationer har länge varit den enda formen av relation som legitimerats av samhället.

Som lagarna ser ut idag finns det ett juridiskt skydd mot diskriminering på grund av sexuell läggning, och en möjlighet att ingå ett samkönat äktenskap med samma juridiska status som ett olikkönat äktenskap. Detta kan sägas vara en förutsättning för att samkönade relationer och samkönad kärlek ska kunna existera på lika villkor som olikkönade sådana, men det är på inget sätt en garanti eller bevis för att det är så i dagsläget.

Tidigare forskning

Homosexualitet började intressera vetenskapen i slutet av 1800-talet, då det började uppfattas som en identitet, något *i* individen, till skillnad från bara en handling, något som individen *gjorde*³. Detta

2 Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter.

3 Det är intressant att notera att man i nutida queerteori har återgått till att betrakta sexualitet som en handling, ett

beskriver, bland andra, sociologen Per Arne Håkansson i sin doktorsavhandling *Längtan och Livsform* (1987:12). Håkanssons avhandling behandlar homosexuellas situation i början av 1980-talet och jag kommer att återkomma till den i nästa stycke. Det som är relevant här är dock att Håkansson konstaterar att det som dominerat litteraturen om homosexualitet är frågeställningar om just orsaken till homosexualitet (s. 11). Jag kommer inte att gå in på de olika förklaringsmodellerna inom biologi, psykologi och medicin som förekommit från slutet av 1800-talet och fram till idag, men det som förenar dem är att man framför allt problematiserat homosexualitet och försökt förklara dess förekomst, antingen för att legitimera eller eliminera den. Förklaringsmodellerna har dessutom ofta varit mycket sammankopplade med hur man såg på kön och skillnader mellan kvinnor och män (ibid:12-34).

Det har också förekommit studier om sexualitet som syftat till att kartlägga sexuellt beteende. Där har homosexualitet funnits med i form av sexuella handlingar med någon av samma kön. Exempel på detta är exempelvis Kinseys rapporter (1948, 1952) och undersökningen av sexualvanor i Sverige 1969 (Zetterberg). I dessa rapporter är det alltså frekvenser av handlingar som mätts och inte hetero- eller homosexualitet som identitet.

Andra undersökningar har syftat till att kartlägga den sociala situationen för personer som inte lever heterosexuellt. Ett exempel på detta är rapporten *Hon Hen Han* (2010) som Ungdomsstyrelsen genomförde på uppdrag av regeringen. Där undersöks den fysiska och psykiska hälsan hos homosexuella och bisexuella ungdomar och unga transpersoner grundligt. Slutsatsen är att hälsan i dessa grupper är sämre än i befolkningen i helhet. Många av dessa ungdomar har erfarenhet av diskriminering och ett negativt bemötande från samhället, vilket fastslås som den främsta orsaken till den sämre hälsan.

En historisk utgångspunkt

Jag kommer här att teckna en historisk referensram från 1980-talet och framåt för att skapa förståelse för den kontext unga homosexuella och bisexuella personer idag vuxit upp i. För detta använder jag mig av sociologen Per Arne Håkanssons doktorsavhandling ”*Längtan och livsform*” (1987), sociologen Margareta Lindholms arbete ”*Dubbelliv*” (2010) och genusvetaren och historikern Jens Rydströms text ”*Från fula gubbar till goda föräldrar – synen på sexualitet och genus i lagstiftning och debatt 1944-2004*” i antologin ”*I den akademiska garderoben*” (2004).

görande istället för ett *varande*. Se senare stycke om queerteori.

Social osynlighet

Håkansson genomförde under 1980-1982 en omfattande empirisk undersökning av homosexuellas livsvillkor i sin doktorsavhandling (1987). Från början syftade avhandlingen till att undersöka förekomsten av diskriminering av homosexuella. Håkansson märkte dock tidigt att öppen, uppenbar, diskriminering på grund av sexuell läggning inte förekom i speciellt stor utsträckning under den här tiden eftersom personerna oftast uppfattades som heterosexuella. Det som istället uppfattades som diskriminerande var att inte erkännas och att man exempelvis stod utanför lagar som skyddade mot diskriminering (s.7). Håkansson inleder sin avhandling såhär: *”Det finns människor som är homosexuella i meningen att de har en längtan efter intimitet, kärlek och sexualitet med personer av sitt eget kön, men det finns inte någon institutionaliserad homosexuell livsform i det svenska samhället”* (s.5). Just bristen på en institutionaliserad homosexualitet är en av de två saker Håkansson lyfter fram som problematiska för homosexuella. Den andra är att homosexualitet tabubeläggs, och Håkansson menar att dessa två faktorer samverkar med att osynliggöra homosexualiteten och på så sätt försvåra en homosexuell livsform. Detta är ett genomgående tema i avhandlingen, och Håkansson beskriver homosexuellas situation som präglad av ensamhet, osäkerhet och längtan efter kärlek och acceptans. Han skriver själv att detta inte är en fullständig bild och att livet som homosexuell självklart också rymmer positiva saker, men det framkommer ändå en tydlig bild av att homosexualitet under dessa år präglades av just social osynlighet. Att öppen diskriminering inte förekom på grund av att alla människor uppfattas vara heterosexuella är talande för just denna osynlighet. Håkansson avslutar sin avhandling med en önskan om en förändring i samhället: *”De sociala förändringar som min beskrivning i första hand ger anledning att önska är att homosexuella känslor och relationer blir allmänt kända och erkända – att en homosexuell livsform institutionaliseras och legitimeras. Det som behövs är inte bara juridisk jämställdhet, utan framför allt att homosexuell kärlek kommer till uttryck i vardagsliv och olika kulturyttringar och därigenom kan framstå som lika verklig, mänsklig och värdefull som heterosexuell kärlek”* (s. 197).

Öppenhetens decennier

Enligt Lindholm slog Håkanssons önskan om ökad synlighet av homosexuell kärlek delvis in. Hon beskriver 1980- och 1990-talen som ”öppenhetens decennier”. Längre tillbaka, när homosexualitet fortfarande var olagligt eller sjukdomsförklarat, var det i stort sett självklart att man dolde sitt homosexuella liv. Nu när det var möjligt att vara öppen skapades istället en förväntan åt det andra hållet. Att vara öppen med, och stolt över, sin sexuella läggning blev mer och mer en förväntan, och ibland även ett krav, både från gayrörelsen och från resten av samhället (2010:11-

12). Rydström beskriver 1980-talet som en motsägelsefull tid som fylldes av både kris, kraftsamling och upplysning. Under 1980-talet drabbades nämligen Sverige av aids, vilket fick stora och allvarliga konsekvenser för homosamhället. De allmänna medierna fylldes av smutskastning och hat mot homosexuella, samtidigt som många unga män dog eller såg sina vänner och partners dö. Rydström skriver att den här krisen också frigjorde en ilska, och homokampen blev mer radikal. RFSL blev större och bättre organiserat som en motreaktion på omvärldens fördömande (2004: 48-49). Lindholm lyfter upp dessa offentliga debatter som orsaker till ökad synlighet av homosexuellt liv. Både aids, partnerskap och adoption debatterades i medierna under 1980- och 1990- talen. Dels genom dessa debatter, och dels genom att många kända personer ”kommit ut” i tidningar har media spelat en stor roll för den ökade synligheten. Homosexualiteten har på detta sätt tagit sig in i (den heterosexuella) allmänhetens medvetande. Situationen är dock motsägelsefull. Samtidigt som det finns en ökad synlighet och öppenhet finns det också rapporter som pekar på hot och våld riktat mot homosexuella (2010: 14-15). Det här kan kopplas samman med Håkanssons (1987) konstaterande att homosexuellas osynlighet på ett sätt omöjliggjorde direkt diskriminering. I takt med att homosexuella kunnat vara mer öppna med sin sexuella läggning har alltså även hatbrotten ökat.

Sedan kom Queer

Sedan Håkanssons avhandling (1987) har det förutom den ökade synligheten av homosexualitet även skett en annan stor förändring. Begreppet queer har kommit in, både som en politisk rörelse och som en akademisk teoretisk inriktning. Queereteretikern och socialantropologen Don Kulick beskriver i sitt bidrag ”Queerteori, performativitet och heteronormativitet – några grundläggande begrepp” i antologin ”I den akademiska garderoben” hur ordet queer under 1990-talet på kort tid gick från att vara ett skällsord till att bli ett positivt ord som beskrev ”*en politiskt aktivism, en icke-konformistisk identitet, och en teoretisk inriktning*” (2004:22).

Som Håkansson konstaterade har tidigare forskning framför allt behandlat orsaker till homosexualitet. Till skillnad från dessa tidigare undersökningar vill queerteorin vända på det förgivettagna och istället undersöka vilka normer som uttrycks. Kulick tycker att det främst är inom den akademiska världen som queerteorin har slagit rot och lever vidare⁴ (2004:24).

Som etnologen Pia Lundahl skriver i sin doktorsavhandling *Intimitetens villkor* har queerteorin under det senaste decenniet (1990-talet, min anmärkning) haft stort inflytande över mycket av den forskning som har med kön och sexualitet att göra. Lundahl beskriver queerteorin, inte som en

4 Don Kulick skriver också att den queerpolitiska homokampen dog ut, och att queer endast finns kvar i akademien. Detta är dock något som starkt kan ifrågasättas, då normkritiken märks både i exempelvis RFSL's retorik och i mina intervjupersoners svar. Jag skulle hävda att queer som politisk kamp är mycket levande.

enhetlig teori, utan som olika sätt att ”*problematisera och dekonstruera föreställningar om kön, begär, identitet, sexualitet och det vi kallar subjekt*”(2001:14). Ett ifrågasättande av vad som anses normalt är grundläggande inom queerteorin (Lundahl 2005:15).

Sedan Håkanssons avhandling har det alltså skett en stor omvandling inom viss⁵ forskning som behandlar kön och sexualitet. Man kan beskriva det som att man gått från att forska på homosexuella som grupp, till att istället undersöka och kritisera de processer som skapar och upprätthåller normer. ”*Denna lilla vändning – att förlägga ”problemet” inte först och främst till hur heterosexuella ser på homosexuella, utan till hur heterosexualiteten frammanas i dagliga samtal och handlingar – den lilla vändningen är precis det, som en queer analys handlar om*” (Kulick 2004:22). Dessa tankegångar fanns säkerligen även innan queer. Till exempel finns det vissa drag i Håkanssons avhandling som skulle gå att förstå som queerteoretiska anspråk. Men i och med queerteorin och den queerpolitiska kampen fick dessa normkritiska perspektiv ett samlingsnamn och en genomslagskraft.

Dagens situation och uppsatsens syfte

Jag tycker att just tidsperspektivet som jag får dels från Håkanssons avhandling vars empiri samlades in under åren 1980-1982 och dels genom Lindholms beskrivning av de två följande decennierna, 80 och 90-talen, som ”*öppenhetens decennier*” ger mig en intressant utgångspunkt.

Dessutom har queer kommit in i samhället, både akademiskt och identitetspolitiskt. Det är intressant att undersöka hur och på vilket sätt detta har förändrat situationen för människor som inte lever heterosexuellt.

Jag anser att det är relevant att undersöka heteronormen av flera anledningar. För det första får heteronormen stora konsekvenser för de som bryter mot den, men inte bara för dem. Heteronormen drabbar alla individer i ett heteronormativt samhälle, oavsett om man följer den eller inte. Tidigare forskning har ofta undersökt och problematiserat det som avvikit, medan heterosexualiteten har tagits för given.

Syftet med den här uppsatsen är framför allt att teckna en bild av heteronormen och synliggöra några av de mekanismer som upprätthåller den. Genom att visa heteronormen via hur den upplevs av personer som bryter mot den kommer det även parallellt att tecknas en bild av vilka konsekvenser denna norm får.

5 Att säga att all forskning nu har queerteoretiska utgångspunkter är dock att gå för långt. Inom de flesta vetenskaper, exempelvis medicin, biologi och psykologi söker man ofta fortfarande efter homosexualitetens orsak.

Teori – Hur kan man förstå heteronormen?

Här kommer jag först att förklara vad heteronormativitet är. Sedan kommer jag att använda Lindholms syn på öppenhet som ett sätt att synliggöra normen, och efter det förklara vissa begrepp inom queerteorin som är relevanta för att skapa förståelse för hur heteronormen upprätthålls. Jag har använt mig av filosofen och queerteoretikern Judith Butlers teorier som jag framför allt tillägnat mig via sociologen Martin Berg och litteratur- och samhällsvetaren Gail Masuchika Boldt.

Heteronormativitet – Vad är det?

Heteronormativitet beskrivs av Caroline Olssons text ”Ut ur den akademiska garderoben” i antologin ”I den akademiska garderoben” kort som att ”*heterosexualiteten ses som naturlig och önskvärd medan homosexualiteten ses som avvikande*” (2004:201). Don Kulick utvecklar detta i samma antologi och menar att allt som ser till att heterosexualiteten förefaller självklar och att människor ”tillägnar sig en heterosexuell identitet” utgör heteronormativiteten. Detta kan vara allt ifrån institutioner och lagar till attityder i ett samhälle (s. 27). Kulick betonar också att det är viktigt att notera att heteronormativiteten inte endast handlar om attityder och föreställningar.

Heteronormativiteten har i vårt samhälle en reell materiell existens. Kulick ger exempel på starka sociala institutioner och strukturer som backar upp och stöder heteronormativiteten. Dessa är exempelvis skolan, kyrkan, familjen, ekonomin, vården och arbetslivet (s.29). Detta kan man också tydligt se i tidigare styckes historik över lagändringar. Det har funnits, och finns fortfarande, strukturer som gynnar och förutsätter heterosexualitet och missgynnar och utesluter homosexualitet. ”*Det finns inte en enda institution eller struktur i samhället som kräver homosexualitet, eller uppmanar till att homosexuella blir fler*” (Kulick 2004:30).

Att vara öppen

Att vara öppen med sin sexuella läggning är något som endast förknippas med homo- eller bisexualitet. Det vill säga det som avviker från heteronormen.

Sociologen och genusvetaren Margareta Lindholm beskriver i sin bok Dubbelliv hur begreppet ”komma ut” fått betydelsen att en person som tidigare dolt sin sexuella läggning nu är öppen med den, och att själva begreppet leder tankarna till att tro att det är något som görs endast en gång och att man sedan är öppen. Lindholm väljer därför avsiktligt bort användandet av detta begrepp då det är för begränsat och hon poängterar tydligt att ”öppenhet” inte är något man kan uppnå genom att komma ut en gång, utan att det är något man måste göra gång på gång (2010:13-14). ”*Öppenhet är något obeständigt, tillfälligt. Inte något bestående. Öppenheten är en handling som för att bli*

verksam måste utföras igen i olika social situationer. Den kan inte överföras från en situation till en annan” (s. 17-18). Hon skriver vidare att det är i heteronormativa situationer som en person på detta sätt behöver upprepa öppenheten för att vara öppen, eftersom man ”sällan på ett självklart sätt blir igenkänd som homosexuell i ett heteronormativt samhälle” (s. 19). Att ”komma ut”, eller begreppet öppenhet, får alltså mening endast genom det heteronormativa antagandet att alla människor är heterosexuella. Lindholm skriver också att när en part i ett samtal i en sådan här situation ”avslöjar” sin sexuella identitet innebär det mer än att bara komma med information. ”Avslöjandet” i sig synliggör nämligen att båda parter i samtalet är delaktiga i ett ”heteronormativt tolkningssystem där någon tvingas tala (kanske om något högst personligt och privat) för att inte förbli osynlig/icke-existerande, medan den andra parten inte behöver det” (s.21).

Lindholm skriver att dessa situationer där en person felaktigt antas vara heterosexuell dessutom är ständiga påminnelser om att det som personen själv tar för givet och har normaliserat inte tillhör det som andra förväntar sig. Det vill säga att dessa situationer blir ständiga påminnelser om att man avviker från normen.

Kön, förväntningar och performativitet

Att inte vara heterosexuell innebär alltså att bryta mot vad som förväntas och tas för givet i ett heteronormativt samhälle. Dessa förväntningar är starkt kopplade till de normer som finns kring kön. Gail Masuchika Boldt (1996) har använt sig av Butler för att förstå och tolka reaktioner på normbrytande i en klassrumsmiljö, och jag anser att hennes teori delvis är överförbar på min frågeställning. Butler menar att det som uppfattas som begripliga kön är de som uppvisar en samstämmighet mellan kön, genus, sexuell praktik och begär. Det vill säga att en kvinnlig kropp hör samman med ett feminint genus och uppvisar ett sexuellt begär och praktik som riktas mot en manlig kropp med ett maskulint genus (Masuchika Boldt s.120). Dessa normer definierar på detta sätt vilka som befinner sig ”innanför” det förväntade, och vilka som hamnar ”utanför”. Att inte uppvisa heterosexualitet blir alltså att bryta mot det som förväntas av en utifrån ens kön eller genus. Förväntningarna på heterosexualitet kan alltså sägas komma ifrån att en person tolkas som ett kön, och utifrån det könet förväntas rikta sitt sexuella och romantiska intresse mot det andra könet.

En annan viktig aspekt av Butlers teori är performativitet. Det vill säga att kön och identitet inte kan förstås som något man är, utan något som görs. Maskulinitet och femininitet skapas genom upprepade handlingsmönster som ständigt bekräftar, eller misslyckas att bekräfta, identiteten. Genom att dessa handlingar ständigt upprepas skapas en illusion av ett ”naturligt” kön (Masuchika Boldt s.117). Jag kommer inte här att utveckla detta ytterligare, men det är viktigt som en del i att

förstå hur motstånd kan skapas genom att bryta mot detta ständiga skapande av kön.

Subversivitet, synliggörande av normer

De performativa handlingar som skapar en föreställning om ett naturligt kön måste upprepas för att fyllas med innebörd. Personen som utför dem måste alltså visa en kontinuitet och konsekvens i sitt görande av kön. Just betoningen på upprepning för att handlingen ska få mening får två viktiga konsekvenser för Butler. Dels kan en handling som ständigt måste upprepas ”misslyckas”, och dels kan handlingen upprepas av någon annan. Detta ger utrymme för motståndshandlingar. Butler menar att man genom att utnyttja denna instabilitet i den performativa dimensionen av identitetsskapande kan förändra samhällsnormer. Detta menar hon att vi ska göra genom att upprepa kön på otillåtna, oväntade och omvälvande sätt (Kulick 2004:31-32). På detta sätt menar hon att det är möjligt att underminera de krafter som upprätthåller förtryckande och begränsande normer (Berg 2008: 53-54).

Att förstå kön och sexualitet utifrån Butlers teori om performativitet möjliggör alltså tolkningen av normavvikande som en subversiv handling. I relation till Lindholms konstaterande att öppenhet är en handling som i ett heteronormativt samhälle ständigt måste upprepas kan man alltså också se ”avslöjandet” om att man inte är heterosexuell som en politisk handling. ”Avslöjandet” synliggör för en stund att alla inte är heterosexuella, och blottar en del av heteronormen.

Dock är det här viktigt att påpeka att det kan finnas många anledningar till att inte vara öppen. Särbehandling, diskriminering och hot och våld är kanske de mest uppenbara, men även andra reaktioner på ”avslöjandet” kan vara skäl nog att inte vilja eller kunna vara öppen (Lindholm 2010:16).

Hur ska jag använda mig av denna teori? Sammanfattning av teori

Heteronormen skapar förväntningar om att alla människor är heterosexuella, och på det sättet osynliggörs andra sexuella identiteter. Detta är anledningen till att man över huvud taget måste ”komma ut” eller avslöja sin sexuella läggning om man inte vill uppfattas och tolkas som heterosexuell. Normen manifesteras genom att man behöver komma ut som homosexuell men inte som heterosexuell.

Man kan välja att se en ”komma ut”-situation som att en person som är homosexuell antas vara heterosexuell och därför måste rätta detta antagande. Då är denna situation endast relevant i de fall antagandet var felaktigt. Istället menar jag att man måste se dessa situationer där heteroantagandet blir rättat som ett undantag. Majoriteten av alla heteroantaganden blir med största sannolikhet aldrig

rättade eftersom ingen i situationen känner sig obekvämt med det som tas för givet. Istället bekräftas heteronormen och den heterosexuella identiteten hos de inblandade. Ett antagande om att en person är heterosexuell är ett heteroantagande, och ett uttryck för heteronormen, oavsett om antagandet stämmer eller ej.

Jag kommer att använda mig av teorin om heteronormativitet och dessa ”komma ut”- situationer som verktyg för att synliggöra det som tas för givet. Jag menar att det som märks och uppmärksammas av de som bryter mot en norm är talande för den normen, och jag kommer att försöka teckna en bild av dessa situationer.

Jag utgår ifrån att normen existerar i och mellan individer, och upprätthålls och förstärks genom att på olika sätt vara institutionaliserad i samhället. Det som jag intresserat mig för är hur normen manifesterar sig i vardagliga situationer. Det blir då intressant att undersöka hur den upprätthålls och reproduceras i kommunikation och möten mellan individer.

Metod

Heteronormen är inte något som drabbar endast de som bryter mot den utan jag anser att den påverkar alla människor i ett heteronormativt samhälle. På samma sätt väljer jag att inte se mina intervjupersoner som representanter ur gruppen hbtq, utan som representanter för hela befolkningen där alla utsätts för denna norm. Genom att intervjua personer som bryter mot heteronormen kan man synliggöra den. På samma sätt kan man få förståelse för både hur den upprätthålls, och vilka konsekvenser den får för de som bryter mot den. Att heteronormen får konsekvenser för de som bryter mot den kan ju dessutom också ses som en del av att upprätthålla den.

För att få en bild av hur heteronormen upplevs idag valde jag att intervjua fem unga hbtq-personer i en storstad i Sverige. Eftersom jag ville undersöka situationen idag utifrån den historiska kontext jag beskrivit i tidigare stycke valde jag att begränsa urvalet till personer mellan 20 och 30 år. Dessa personer var alltså inte födda när Håkansson's undersökning genomfördes mellan åren 1980 och 1982 (1987:7) och de har vuxit upp under de årtionden som Lindholm kallar för "öppenhetens decennier" (2010:11). De har också vuxit upp under den tid som queer-begreppet etablerades.

Urval och kontakt med intervjupersoner

Jag valde att genomföra intervjuerna i en annan stad än den jag själv bor i. Orsaken till detta var främst att minska risken att de personer som jag fick kontakt med var bekanta med mig eller ingick i samma sociala sammanhang. Jag försökte på detta sätt också komma utanför mitt eget kontaktnät, även om jag sedan ändå delvis använde mig av det. Att genomföra intervjuerna i en annan stad fungerade förvånansvärt väl och under den veckan som jag befann mig i staden genomförde jag en intervju per arbetsdag.

För att få kontakt med personer att intervjua kontaktade jag först den lokala RFSL-föreningen som lade upp min annons på sin hemsida. Annonser efterlyste personer mellan 20 och 30 som inte identifierade sig som heterosexuella till en kandidatuppsats om heteronormen ur ett normkritiskt perspektiv. Tre personer kontaktade mig via email efter att ha sett annonsen.

När jag fått kontakt med dessa personer reste jag till staden i fråga och väl där fick jag kontakt med två personer till. Dessa två personer fick jag kontakt med via bekanta till mig, och jag kontaktade dem via sms med en liknande beskrivning som den i annonsen.

Det visade sig av en slump att en av personerna jag intervjuade var uppvuxen på samma ort som jag och att vi hade träffats några gånger när vi var barn, men förutom det hade jag ingen direkt koppling till någon av intervjupersonerna.

Genomförande, intervjuerna och analysen

Tre av intervjuerna genomfördes på olika caféer som intervjupersonerna föreslog. Alla tre gånger hade vi tur med tid och plats, och fick sitta i stort sett ostört i lugn och ro. Den första av intervjuerna genomfördes på RFSL's lokal där det tyvärr var ganska mycket människor som satt och pratade runt omkring. Detta påverkade troligtvis intervjusituationen negativt och den intervjun gav mindre utförliga svar än de andra, och varade också kortare tid. Detta kan naturligtvis också bero på personen, men situationen spelade troligtvis in. Den sista intervjun genomfördes på en skola där vi också fick sitta och prata ostört. Alla platser valdes av intervjupersonerna själva eftersom de bättre kände till staden, vilket jag tror bidrog till att skapa en trygg intervjusituation.

Till intervjuerna hade jag två intervjuguider. Den ena var kort och bestod mest av stödord för mig själv för att säkerställa att vi fick med det jag var intresserad av (se bilaga 1). Den andra var mycket utförligare och mer strukturerad (se bilaga 2). Anledningen till att jag hade två olika intervjuguider var att jag ville använda den kortare, men samtidigt ville ha fler frågor förberedda om personen jag intervjuade inte spontant pratade på kring ämnet. I den första intervjun använde jag den längre intervjuguiden, och fick också mycket kortare svar. Det var den intervjun som jag upplevde som svårast att genomföra. Nu efteråt tänker jag att det var en kombination av en rörig miljö med hög ljudvolym, den kanske alltför strukturerade intervjuguiden och min egen nervositet. Vid resten av intervjuerna använde jag den kortare varianten och de antog också en mer fri form där intervjupersonerna pratade fritt.

Alla intervjuer transkriberades i sin helhet. Efter flera genomläsningar kodades materialet enligt de teman jag tyckte mig se återkomma i flera av intervjuerna. Utifrån det valde jag ut de teman som utifrån min frågeställning var mest relevanta. Dessa analyserade jag sedan vidare och kopplade till teorin.

Presentation av intervjupersoner

Intervjupersonerna var mellan 22 och 26 år gamla. Alla bodde för nuvarande i eller i utkanten av samma stora stad i Sverige. Tre av dem identifierade sig mer eller mindre som kvinnor, och två personer identifierade sig könsneutralt och använde pronomenet ”hen” om sig själva. Ingen av personerna identifierade sig som man. Urvalet utesluter alltså manlig homosexualitet och jag kommer därför inte att behandla det närmare.

Två av intervjupersonerna läste för nuvarande på folkhögskola, varav en var sjukskriven på halvtid, två studerade vid universitet och en yrkesarbetade efter att ha tagit en universitetsexamen.

Alla personerna bröt mot heteronormen. En beskrev sig själv som bisexuell, en som gay medan de

andra hade lite mer utvecklade eller flytande beskrivningar. De använde ord som lesbisk, flata och queer för att beskriva sig själva. Jag upplever det dock inte som relevant att tydligt definiera den sexuella läggningen, och den egna sexuella identiteten var inte heller fokus under intervjun. Att tvingas definiera sin sexuella läggning kan också vara ett uttryck för heteronormen, vilket jag kommer att utveckla i analysen. De bröt alla mot heteronormen genom att helt eller delvis ha, eller vilja ha, romantiska eller sexuella relationer med personer av samma kön. De som identifierade sig könsneutralt kan sägas bryta mot heteronormen både genom att ha eller vilja ha sexuella eller romantiska relationer som normativt tolkas som samkönade, och genom att just identifiera sig som könsneutrala.

Alla intervjupersoner var, mer eller mindre, intresserade och insatta i frågor som rörde normer, normkritik och exempelvis genus och feminism.

Min position och påverkan på urval

I arbetet med att kontakta intervjupersoner blev det för mig uppenbart att mitt sätt att formulera mig antingen kan förmedla tillhörighet eller avståndstagande. Betydelsen av min egen position, och egna sexuella läggning blev uppenbar. Både vilka personer som kan tänka sig att bli intervjuade och vilken information som ges under intervjun kommer att påverkas av hur jag uppfattas. Jag är själv inte heterosexuell och för mig är det självklart att alltid göra mitt bästa för att förmedla öppenhet och normkritik. Detta försökte jag även göra i all kontakt med intervjupersonerna. Utifrån min egen förförståelse tror jag exempelvis att mitt användande av ordet ”normkritik” i annonsen kan ha påverkat vilka personer som kontaktade mig. Jag skulle själv inte ha velat delta i en undersökning eller intervjusituation om jag upplevde den som heteronormativ.

Eventuellt hade andra människor kontaktat mig om jag formulerat annonsen annorlunda. Att jag är kvinna, eller har ett namn som är kvinnligt kodat och fanns med i annonsen, kan säkerligen också ha spelat roll.

Ställningstaganden

Jag ger ingen presentation av intervjupersonerna var för sig för att kunna koppla ihop tidigare erfarenheter eller exempelvis klassbakgrund med nuvarande situation. Det valet gör jag för att jag inte använder mig av intervjumaterialet som livsberättelser. Istället ligger fokus på de vardagliga erfarenheter av heteronormen som intervjupersonerna har gemensamt, trots olika bakgrund och situation. Detta betyder inte att jag förnekar att det troligtvis förekommer stora skillnader i vilka konsekvenserna blir av att bryta mot heteronormen i olika situationer men det hör inte till min

frågeställning. Jag vill alltså inte undersöka vilka olika faktorer som påverkar upplevelsen av heteronormen, utan istället försöka teckna en gemensam bild av denna.

För att klargöra vad jag menar är det uppenbart i intervjumaterialet att de olika intervjupersonerna relaterar till, och hanterar, heteronormen på olika sätt. Det är också uppenbart att den drabbar dem på olika sätt, och att konsekvenserna av den är olika allvarliga beroende på livssituationen i övrigt. Men de har ändå alla just erfarenheten av att bryta mot heteronormen gemensamt, och det är det jag fokuserat på.

Analys

I detta stycke kommer jag att beskriva olika aspekter av heteronormen och hur den upprätthålls och skapas i sociala situationer. Jag kommer också att delvis beskriva hur detta upplevs av mina intervjupersoner som bryter mot den.

En heteronormativ tröskel

En del av heteronormen är att allt annat än heterosexualiteten osynliggörs. Detta blir tydligt i flera av berättelserna där intervjupersonen ger uttryck för att själva ha sett sig som heterosexuella tills de kom i kontakt med något som gjorde det möjligt att omvärdera sin egen heteronormativitet.

Jag började ifrågasätta mina egna, såhär på nått vis, antaganden om mig själv, och ifrågasätta om jag, eller fundera på om jag inte var heterosexuell ungefär samtidigt som det blev på riktigt att det existerade liksom. Och jag tänker att det, det fanns liksom inte. Jag vet inte, jag kan liksom inte komma ihåg. Jag har liksom aldrig vetat om nån eller sådär. Det har aldrig varit något folk pratar om eller sådär. Det har varit ganska mycket.. ja, kanske inte medvetet, men ändå liksom att det varit en sån där sak som inte har funnits närvarande så för mig har det varit något helt.. om jag visste om att det fanns så var det så långt bort, så det var ändå inte verklighet för mig förrän jag flyttade, och då, då var det ju ändå som att samtidigt kom hela det där. Alltså så fort jag träffade andra så blev det såhär att ”jaha, man kan vara tjej och gilla tjejer, vad betyder det för mig?” liksom, som att det ganska direkt satte igång något. Elin

Elin berättade också om en vän som hela sin uppväxt haft en äldre släkting som var lesbisk och att det då aldrig finns en ”tröskel” som hindrar en från att upptäcka att det finns annat än heterosexualiteten. Just begreppet tröskel tycker jag är talande för hur även flera andra intervjupersoner uttrycker sig. Såhär svarar några av intervjupersonerna på frågan om det är viktigt med förebilder eller en synlighet av samkönade relationer i exempelvis media:

Jag tror för det första att det kanske inte hade dröjt så lång tid innan jag ens övervägde tanken liksom, och att det nog hade varit lättare att börja komma ut också kanske [om det fanns mer förebilder, min anmärkning]. Alex

Och jag tänker att om jag inte hade, eller jag vet inte, det är ju inte världens utkant, förr eller senare hade jag väl kommit i kontakt med nån slags hbtq-frågor på nått sätt, men jag tänker att om inte jag hade flyttat hit och det blev så himla verkligt så hade ju kanske inte jag kommit på det då, och det tänker jag är jätteviktigt. Elin

Även om man förstått att man inte var heterosexuell så finns tröskeln där. Karin berättade hur hon i högstadiet visste att hon ville ligga med tjejer, ”Men det fanns ju inte. Så jag blev mer asexuell”.

Detta tolkar jag som att även om hon visste att hon var intresserad av tjejer så fanns det ingen verklig möjlighet att föreställa sig ett liv på det sättet. På frågan om förebilder svarar hon såhär:

Ja det förstör ju jättemycket [att det finns så lite förebilder]. Jag tänker bara på mig själv. Hade jag haft flera förebilder, hade jag vetat att man kunde ta en annan väg så hade jag gjort det mycket tidigare. Karin

Karin berättar också om hur hon i smyg brukade spela in alla tv-program som handlade om något som hade med homosexualitet att göra, och att exempelvis öppna musikartister blev viktiga. Andra beskriver också att kända personer som var öppet homosexuella varit viktiga, och att många sökt upp kultur som skildrar homosexualitet även om det finns väldigt lite. Robin uttrycker sina tankar om tröskeln såhär:

...men det kan säkert ta jättemånga år innan man kommer på att man är något annat än hetero just för att samhället ser ju ut.. har ju den heteronormen ju, så hamnar man i det facket med en gång och så stannar man där tills man själv kommer på typ att jag är inte hetero och sådär. Robin

Trots att det finns en viss öppenhet i samhället och att många i alla fall visste om att det fanns homosexualitet innan de själva kom i kontakt med det finns tröskeln där. Tröskeln behöver alltså inte nödvändigtvis betyda att man inte vet om att det finns homosexualitet. Istället förefaller det vara så att homosexualitet inte upplevs som något *verkligt* som man själv kan överväga.

Alex berättar om att när hen kom ut som bisexuell för sina föräldrar fick hen frågan varför hen inte bara kunde välja att ha heterosexuella relationer eftersom hen kunde välja. Runt det reflekterar hen såhär:

Och det är väl också det som gjorde det så lätt, inom citationstecken, att blunda för det. För det fanns ju ändå ett alternativ som var accepterat och var mycket bättre och som, ja, det talades varmt för hela tiden.

Detta tycker jag är mycket talande för hur man kan förstå heteronormen, och den heteronormativa tröskeln. Heterosexualitet och homosexualitet är långt ifrån två jämbördigt värderade alternativ. Det verkar som om det sällan går att få bekräftelse på sina funderingar om samkönad kärlek innan man kommer i kontakt med personer som själva inte identifierar sig som heterosexuella, och detta verkar vara en del av tröskeln.

Hur lär man sig då att vara heterosexuell?

Här kommer jag att utveckla tanken om bristen på bekräftelse av samkönade relationer och försöka

teckna en bild av hur man lär sig att vara heterosexuell. Eftersom heteronormen verkar göra så att man både av sig själv och andra kategoriseras som heterosexuell tills man kommer på eller kommer ut med att man inte är det blir det intressant att undersöka hur denna heterosexualitet lärs in. Sara beskriver hur man genom hela sin uppväxt förbereds på att leva heterosexuellt såhär:

Alltså hela uppväxten egentligen är en förberedelse för det heterosexuella mötet och relationen som ska komma. Det är ju såhär från att man föds är det ju liksom, såhär ska det va: Du ska möta en kille, du ska bli kär i en kille och du ska ha sex med en man och det kommer vara lite läskigt men du kommer ha det, och ni kommer få barn och det kommer vara lite jobbigt men det är så det ska vara, och sådär. Och ...medan man inte får någon förberedelse på något annat, och det tror jag är ganska viktigt att man får, för annars så kan det nog, alltså det kan nog avskräcka folk rent generellt tror jag.

Hon menar alltså att bristen på förberedelse säkert kan avskräcka människor från att våga överväga att ha samkönade relationer. Hon beskriver också hur man även förbereds på att heterosexualiteten kan komma att upplevas som jobbig, men att det anses helt normalt. Detta kan kontrasteras mot den känsla av tvivel som uttrycktes av Alex.

...och det där första experimenterandet som då kanske inte kändes så bra för att det kanske var fel person, fick mig då att tvivla på hela det där, men hur icke-straight är jag egentligen? Vilket också är intressant just med tanke på, ja men behöver en straight person någonsin tvivla på sin egen straighthet för att det råkar, ja men, va med någon som den kanske inte passar med eller där det kanske är fel just då eller så. Kanske inte. Men ja precis, och sen när det funkar så funkar det ju, och nu kan jag sitta här och bara, okej men det var lite lustigt att jag tänkte så, men det var ändå en väldigt relevant fråga just då.

Alex beskriver alltså hur hen tvivlat på att hen kunde bli attraherad av personer av samma kön på grund av att det första experimenterandet inte kändes bra direkt. Detta tvivel på den egna sexuella läggningen kan, som intervjupersonen själv är inne på, kopplas till heteronormen, och bristen på bekräftelse av det som bryter mot normen. Det vill säga att heterosexualiteten ses som självklar och allt annat problematiseras och ifrågasätts. Hen berättar på ett annat ställe i intervjun hur alla som hen tidigare i livet diskuterat dessa frågor med problematiserat samkönade relationer, och framför allt samkönat sex.

Utifrån dessa citat kan det alltså vara så att det inom heterosexualiteten finns utrymme för att ”misslyckas” utan att man för den sakens skull behöver ifrågasätta sin sexuella läggning. Men om det första romantiska eller sexuella samkönade mötet inte fungerar skulle det kunna ses som bevis för att man är heterosexuell. Kanske är detta, som Alex menar, mest påtagligt i början. Det kan dock också tolkas som ett uttryck för att en homosexuell identitet över lag är mer socialt instabil. Detta eftersom att man kan ”misslyckas” med en samkönad relation och då kanske återigen behöver

överväga sin sexuella läggning. Heterosexualiteten blir i och med detta mer en stabil utgångspunkt som man både börjar i, och kan återgå till om det andra inte fungerar. Detta ser jag som ett starkt uttryck för heteronormen, där heterosexualiteten inte ifrågasätts utan ses som naturlig.

Man har genom hela sin uppväxt fått bilder, och varit omgiven av exempel på hur heterosexualitet kan fungera, medan annat osynliggjorts.

... du kan fan bara gå ut och titta hur folk ser ut, hur de klär sig, hur de pratar, alltså det finns överallt. Och man blir ständigt påmind om hur det ska funka. Och det är jättesvårt att faktiskt börja tänka annorlunda. //...// För det som är normen, det är ju att tjej och kille de pussar, kramas, knullar, skaffar barn, hus. Det är ju så. Bara titta hur det ser ut! Karin

En homosexuell, eller annan icke-heterosexuell, identitet kräver mycket mer aktivt arbete än en heterosexuell identitet i ett samhälle där det heterosexuella ständigt upprepas och bekräftas medan annat osynliggörs.

Att rätta heteroantaganden

En del av denna brist på bekräftelse är att man oftast antas vara heterosexuell i möten med nya människor. Som Lindholm beskrev blir det en ständig påminnelse om att man inte hör till det som är normalt. Man kan säga att medan heterosexualiteten bekräftas genom dessa ständiga heteroantaganden förnekas allt annat.

Intervjupersonerna hade lite olika sätt att se på, och hantera, komma ut-situationer, men det som återkommer i alla intervjuerna är påpekandet just att det är något som aldrig tar slut. Elin uttrycker det såhär: *Om det är något som jag fått upptäcka så är det att det aldrig tar slut liksom*, vilket jag tycker är talande för alla intervjupersoner. Det stämmer också väl överens med Lindholms teori om öppenhet och heteronormen.

Det blir ju nästan det här att när man kommer till ett nytt ställe, man får ju hela tiden komma ut liksom för nya grupper, nya människor och kanske rätta folk hela tiden när de säger fel pronomen och sådär. Robin

Eftersom den förväntade sexuella läggningen är heterosexualitet krävs det i varje ny situation att man på något sätt förmedlar att man inte är heterosexuell för att inte tolkas som det. Som Robin säger gäller detta även när man inte vill bli definierad som ett av två kön.

Det är också intressant att undersöka på vilka sätt dessa heteroantaganden sker, och hur de hanteras av intervjupersonerna.

Jag tänker att alla i princip är ju medvetna om att om det finns människor som lever såhär,

men jag tänker att många kanske ändå blir överraskade, och att frågor ofta, att det blir en, det blir svårare att, eller det blir kanske mer dramatiskt att komma ut eftersom du måste rätta någon annan, alltså om personen frågar till någon som den uppfattar som tjej "Har du pojkvän?" Så måste den personen kanske rätta eller ta ett beslut där och då att okej, vill jag komma ut till den här personen, vill jag inte det? Alex

Även om människor egentligen är medvetna om att inte alla är heterosexuella förväntar de sig alltså ändå att personer de möter ska vara det. Detta kan man koppla till intervjupersonernas egna föreställningar om homosexualitet innan de själva kom i kontakt med det. Som Elin uttrycker det: *Jag visste ju liksom att det fanns på något sätt och så, men det var ändå inte riktigt verkligt.* Homosexualitet finns, men det finns någon annanstans.

Komma ut-situationen handlar inte bara om att berätta att man inte är heterosexuell, utan man måste dessutom ofta rätta en annan persons redan uttalade antaganden. Det skulle kunna göra att man vill komma ut, eller vara öppen, redan innan någon hunnit uttala sina heteroantaganden, men på samma gång vill intervjupersonerna inte komma ut apropå ingenting. Flera av dem uttrycker att de vill att det helst ska komma upp som en naturlig del av ett samtal.

Ja men det kan ju bli lite krystat ibland, att bara slänga in liksom, jag är ju flata //...//utan det kan vara mer naturligt om man pratar om familj eller liksom.. ja nån partner eller samborelationer eller vad som helst. Sara

Det verkar alltså som att detta skulle kunna skapa en slags balansgång mellan att förekomma ett heteroantagande men samtidigt komma ut på ett naturligt sätt. Detta anser jag har att göra med Lindholms beskrivning av att komma ut-situationer "avslöjar" båda parter som del i ett *heteronormativt tolkningssystem*. Att behöva rätta någons heteroantagande är alltså att avslöja den personens heteronormativitet. Detta vill man helst undvika då det kan skapa en jobbig social stämning. Om man förekommer heteroantagandet slipper man också påminnelsen om att man inte tillhör normen.

Alla intervjupersoner säger att de är öppna med sin sexuella läggning, och några lägger till "när det är relevant" vilket hör ihop med att de vill att det ska komma upp naturligt i ett samtal.

Pragmatism, komma ut och identitet

Ett annat återkommande tema är en slags pragmatism när det gäller öppenhet. Många säger sig ha en kluven inställning till att komma ut. De önskar att det inte behövdes, men väljer av olika anledningar ändå att komma ut.

Alltså, hellre att jag upplyser folk än att jag antas för något annat liksom. Så det känns ändå

under omständigheterna så som det ser ut idag, så var det nödvändigt för mig, men önskevisionen hade ju varit att det inte behövdes över huvud taget. Sara

Jag anser att man kan koppla ihop det här med en tveksamhet som också gällde att definiera sin egen sexuella läggning, som jag berörde i presentationen av intervjupersonerna. Detta kan tolkas som en slags motvilja att kategorisera in sig själv i de kategorier som finns, exempelvis heterosexuell och homosexuell, och även man eller kvinna. Hos många av intervjupersonerna finns det en slags normkritik kring sexuell läggning och kön och deras syn på detta stämmer därför inte med de kategorier som finns. Elin beskriver hur hon identifierar sig på ett sätt utåt, och på ett annat sätt för sig själv.

Om jag identifierar mig för mig själv så skulle jag nog snarare säga att jag är queer, men utåt sett tycker jag att det är lättare att folk läser mig som flata liksom och såhär, och jag tänker särskilt i förhållande till människor som inte är så insatta //...// i hbtq-frågor.

Speciellt uttrycket att det är lättare om folk *läser* henne som flata är intressant. Det säger tydligt att det är hur folk tolkar henne som avgör om hon och hennes erfarenheter blir inkluderade i samtal eller inte. För att då bli inkluderad blir de allmänt kända kategorierna det bästa möjliga alternativet. Sara pratar om något liknande. Hon beskriver att hon nu för tiden inte är intresserad av killar över huvud taget ”*så jag antar att jag är lesbisk*” men hon förtydligar att det väl inte är något man tänker så mycket på om man är straight heller. Senare berättar hon dock att hon gjort det till en stor del av sin identitet som en slags strategi, och att vänner berättat att just att hon är flata är något de tänker på med en gång när de tänker på henne.

Komma ut och performativitet

Denna tveksamhet till att själv kategorisera sig kan också kopplas till just *sättet* intervjupersonerna beskriver att de brukar komma ut på, eller vara öppna, i nya sociala situationer. Ingen uppger att de brukar säga vad de *är* utan alla refererar istället till handlingar. Vanligast verkar det vara att exempelvis prata om en eventuell nuvarande partner, person man tidigare haft en relation med eller personer man dejtat. Det kan också vara att prata om att man ska till, eller har varit på, sammanhang som är förknippade med hbtq, som exempelvis Stockholm Pride eller RFSL. Robin beskriver hur hen kan markera sin bisexualitet såhär:

...om man nu sitter på en krog och ska ragga såhär, så kan jag mer försöka säga att ja, den tjejen är snygg och den killen är snygg.

Att ingen kommer ut genom att berätta vad de *är* är intressant att koppla till Butlers teori om

performativitet. Här blir den alltså applicerad på ett tydligt sätt när personer är öppna med, och beskriver, sin sexualitet som ett *görande*. Samtidigt leder detta berättande om *görande* till att de blir tolkade som *varande* homosexuell eller bisexuell. Detta anses ändå bättre än att tolkas som heterosexuell. Här återkommer vi alltså till pragmatismen i komma ut-situationen. Sara berättar som sin inställning till att komma ut såhär:

Önskevisionen hade ju varit att det inte behövs över huvud taget, eller vara såhär, jaha gör vad du vill liksom, som alla. //...// Men det är en lite beklaglig med nödvändig grej kände jag.

Hon uttrycker här en önskan om att man inte skulle behöva komma ut, utan att det skulle vara självklart att alla kunde göra vad de själva ville. På grund av att heteronormen finns är det dock inte lika enkelt att välja att ha samkönade relationer som olikkönade. Då ”tvingas” ens sexuella läggning bli en identitet på grund av just heteronormen.

Detta sätt att uttrycka sin sexualitet som ett *görande* skulle kunna tolkas som ett slags, om än mycket subtilt, motstånd mot kategoriseringen.

Sammanhang med andra normer

Alla intervjupersonerna uttryckte att det är viktigt att ibland vistas i sammanhang med andra hbtq-personer. Dessa sammanhang kommer jag att kalla för trygga sammanhang, och det som kännetecknar dem är att de sker utanför heteronormen. Flera beskriver att de trygga sammanhangen behövs för att på olika sätt hämta energi och bekräftelse.

*Att träffa andra hbtq-personer tänker jag är jätteviktigt för mig. Såhär att kunna umgås med människor som... där jag får plats och utrymme //...// att man kan vara arg på en sån sak som att ens kollegor inte fattar någonting, eller bara det där att få vara arg någon gång på att alla pratar om sina jävla barn som de har med sina jävla heterosexuella partners HELA tiden, och man känner såhär, ni bara trycker eran läggning på mig, och jag är inte liksom... Låt mig va!
Elin*

Alex berättar om ett konstkollo som RFSL Ungdom hade anordnat som hen varit med på, och uttryckte hur viktiga sådana sammanhang är, och vilken funktion de kan ha.

Jag tänker att det, att få uttrycka sig, inte bara vara, eller det kan ju vara både och. Att vara i ett tryggt sammanhang och faktiskt få vara en person och sig själv och inte den där bögen eller flatan, eller den där hen. Bara det är ju fint...//Alex

Alex reflekterar också kring att behovet att identifiera sig med sin sexuella läggning ökar när man inte är heterosexuell just på grund av behovet av trygga sammanhang. Flera av de andra uttrycker sig på sätt som skulle kunna tolkas som att de tänker på liknande sätt. Exempelvis menar Elin att

även om personerna i hbtq-sammanhang är väldigt olika, så har man ändå erfarenheten av heteronormen gemensam.

De trygga sammanhangen ger också en bild av hur andra, heteronormativa sammanhang ser ut. När jag i intervjusituationen frågade hur icke-heterosexuella behandlas i Sverige idag blev många av svaren abstrakta, och genom att använda mig av beskrivningarna av de trygga sammanhangen blir bilden mer nyanserad. Det som är tydligt är att heteronormen är stark och får starka konsekvenser för de som avviker från den.

Och att få vara någonstans där man känner sig normal. Där det inte är såhär, där man inte blir ifrågasatt och där man i och för sig är ganska olika, men det är också såhär, jag vet inte, här har jag utrymme att känna allt jag känner. Vara arg och glad, och jag behöver inte oroa mig för några reaktioner. //...// Just det att känna sig normal tänker jag är väldigt viktigt för att orka känna sig lite onormal ibland på jobbet. Elin

I heteronormativa sammanhang kan man som icke-heterosexuell alltså känna sig ifrågasatt, inte få utrymme och dessutom konfronteras med situationer där heteroantaganden gör att man känner sig onormal.

Heteroprivilegier

Flera av intervjupersonerna reflekterade kring att heterosexuella på många sätt ofta var omedvetna om att de privilegierades och bekräftades utifrån sin heterosexualitet. Dels behöver de varken komma ut eller rätta andra människors felaktiga antaganden om deras sexualitet, och dels blir de också hela tiden omedvetet bekräftade i sin heterosexuella identitet. Detta uttrycks väldigt tydligt i exempelvis intervjun med Elin, men även Karin uttrycker liknande tankar.

Jag tänker att de inte identifierar, alltså att heterosexuella inte går runt och tänker såhär "åh jag är heterosexuell" som såhär "jag känner mig bekväm när jag umgås med andra heterosexuella" men på nått sätt så känns det ju som att de ändå, omedvetet sitter de ju där och bekräftar varandra genom att prata om sina partners och sina barn och sina semesterplaner och hela tiden drar upp sina nära relationer...// Elin

Är man hetero och ingår i heteronormen, då får man så jävla mycket. Alltså du blir inte utmanad på samma sätt som en alternativ person. Karin

Ett annat privilegium är just att vara omedveten om vilken makt man kan ha i vissa situationer. Alex kommer in på detta när hen pratar om de reaktioner man kan få när man kommer ut:

Jag tänker att det ofta finns en omedvetenhet om att en tänker så, att en kan svara liksom "ja men det är okej" eller "jag tycker om dig i alla fall" eller "ja, men jag tycker om dig ändå" och att det känns som i all välmening liksom. Och att en inte är medveten om det privilegium en

sitter på, att kunna tolerera någon annan.

Alex gör också en koppling mellan att välja att tolerera någon och att välja att inte göra det, och menar att de båda hör ihop och bara är olika grader på samma skala. Sara uttrycker också motvilja mot att bli tolererad:

*Det är också lite tråkigt om man bara pratar om att acceptera och tolerera och liksom... ”tack!”
(ironiskt)*

Hennes ironiska ”tack” påpekar det absurda i att någon annan kan välja att tolerera en.

Genomtänkt identitet

Av det som hittills tagits upp skulle man kunna tänka sig att det är så att för att praktisera, och identifiera sig med, icke-heterosexualitet krävs det ett starkt personligt ställningstagande, medan man kan vara/praktisera heterosexualitet utan att egentligen ha funderat över om det är det man vill. Detta återkommer också i flera av intervjuerna som en upplevd fördel med att inte vara heterosexuell.

*Men också att såhär, på nått sätt att jag inte behöver fundera över såhär, gör jag det jag vill?
Alltså på nått sätt så har jag verkligen såhär, jag vet verkligen att jag gör det jag vill för jag gör
inte bara det som förväntas...//Elin*

Samma tröskel som hindrar människor från att tänka utanför det heteronormativa kan alltså upplevas som en fördel när man väl kommit över den och känner sig trygg med sin identitet. Personlig utveckling togs även upp som en fördel av andra intervjupersoner:

Jag tror det är en utbildning som man inte kan få ta del av någon annanstans, utan att man utbildar sig själv. Framför allt som brud. Att du får, bryter du mot normer så gör du någonting du inte ska. Som du inte har blivit uppfostrad till, och vad du har blivit uppfostrad till är inte vad du är liksom. Och att själv få, att själv göra såna saker saker då, det blir så tydligt. Karin

Att ha tänkt igenom sin identitet och veta att man gör det man vill göra är säkert en personlig fördel, så som det beskrivs här. Men det blir ändå uppenbart att detta har blivit nödvändigt just på grund av heteronormen och att heterosexualitet och homosexualitet i samhället inte framstår som två likvärdiga alternativ.

Kort sammanfattning

Om man kort ska sammanfatta de teman och tolkningar som analysen tagit upp kan man beskriva

heteronormen som fungerande på ett sådant sätt att andra möjligheter osynliggörs. Detta skapar en heteronormativ tröskel som minskar möjligheten att kunna identifiera sig som något annat än heterosexuell. Heterosexualitet kan sägas vara en utgångspunkt, både för att alla lärt sig att man ska vara heterosexuell och genom att en heterosexuell identitet troligen inte behöver ifrågasättas bara på grund av att en olikkönad relation, eller sexuellt möte, inte fungerar. Heteronormen upprätthålls och förstärks också av att heterosexuella bekräftas i sin identitet. Icke-heterosexuella däremot påminns ständigt om att de inte tillhör normen genom att de antas vara heterosexuella.

Diskussion

Arbetet med den här uppsatsen har varit mycket intressant. Att använda sig av personer som bryter mot en norm för att teckna en bild av hur normen ser ut anser jag var mycket givande. Dock påverkas som sagt alla människor i ett heteronormativt samhälle av heteronormen, och jag är medveten om att jag själv inte helt kan frigöra mig ifrån den. Jag hoppas dock att jag till så stor del som möjligt undvikit att förstärka normen, och istället utmanat den genom att försöka vända på perspektivet.

Jag är medveten om att personerna jag intervjuat på inget sätt är representativa för gruppen unga hbtq-personer, dock tror jag att de aspekter av heteronormen som kommit upp i analysen säger något viktigt om samhället. Om målet är öppenhet och jämlikhet mellan olika sexuella identiteter är det uppenbart att vi inte är där än. Det är uppenbart att heteronormen, i alla fall för dessa personer, får stora konsekvenser och att den säkerligen hindrar många från att utmana sin egen heterosexuella självbild. Nu i efterhand tänker jag dock att jag kanske redan från början borde ha uteslutit manlig homosexualitet. Då hade jag kunnat rikta in arbetet ännu mer mot kvinnlig homosexualitet och queera identiteter. Detta arbete har heller inte något intersektionellt perspektiv på kön och normbrytande. Varken klass eller etnicitet tas upp, vilket såklart är en nackdel för autenticiteten i den bild som ges då dessa aspekter säkerligen påverkar upplevelsen av att bryta mot heteronormen.

Eftersom mitt syfte främst var att belysa normen och hur den upprätthålls har också många andra viktiga aspekter och teman som kom upp i intervjuerna inte fått utrymme. Detta är vad jag själv upplevt som svårast under arbetet med denna uppsats. Intervjuerna gav en stor mängd information att jag tror att man utifrån det materialet skulle kunna skriva flera kompletterande uppsatser. Jag kände mig också starkt motiverad att ge en så rättvisande bild av intervjupersonernas upplevda verklighet som möjligt. Det har varit en svår avvägning att välja ut vad som ska vara med och inte. På grund av att jag från början inriktat mig på sociala situationer och mer omedvetna, subtila yttringar av heteronormen valde jag bort mer uppenbara erfarenheter av exempelvis diskriminering och hatbrott. Detta kan naturligtvis ifrågasättas, då det riskerar att ge en alltför positiv bild. Å andra sidan hade eventuellt dessa mer extrema uttryck tagit fokus från själva normen, som enligt mig är den underliggande orsaken. En annan viktig aspekt som inte fick utrymme var vilka olika strategier intervjupersonerna använde sig av för att skydda sig från normens konsekvenser. Strategierna skulle också kunna säga mycket om hur normen fungerar, och jag anser att det skulle vara mycket intressant att undersöka vidare.

Det jag själv tycker skulle vara allra mest intressant att undersöka vidare är dock hur man kan skapa

ett icke-normativt samtal, och hur normer tar sig uttryck i vad man accepterar och vad man ifrågasätter. Vid transkriberingen och analysen blev jag väldigt medveten om min egen position i samtalet och vid vilka tillfällen som jag valt att ställa en följdfråga och när jag valt att inte göra det, och vad det sa om mig. Detta fick mig att tänka kring hur samtal byggs upp av att man utgår ifrån att man har en gemensam referensram där vissa saker förutsätts. Det skulle vara väldigt intressant att vidare undersöka och tolka samtal, och framför allt vad som inte sägs, för att få ytterligare förståelse för heteronormen.

Något annat som skulle vara intressant att undersöka är internetns betydelse, vilket mitt arbete inte behandlar över huvud taget. Eventuellt har internet minskat den heteronormativa tröskeln, eller i alla fall gjort det lättare att hitta förebilder när man väl tagit sig över den.

Referenser

Berg, Martin (2008) *Självets garderobiär – Självreflexiva genuslekar och queer socialpsykologi*. Lunds universitet: Lund

Boldt, Gail Masuchika (1996) Sexist and Heterosexist responses to gender bending in an elementary classroom. *Curriculum Inquiry*, vol. 26:2, s. 113-131.

Håkansson, Per Arne (1987) *Längtan och livsvärld – Homosexuellas situation i ett heterosexuellt samhälle*. Lunds universitet: Lund

Kinsey, Alfred C, Pomeroy, Wardell B och Martin, Clyde E, 1949 (1948), *Kinsey-rapporten. Mannens sexuella beteende*, del 1-3, Sockholm

Kinsey, Alfred C, Pomeroy, Wardell B, Martin, Clyde E och Gebhard, Paul H, 1968 (1953), *Kvinnans sexuella beteende*, del 1-3, Stockholm

Kulick, Don (2004). Queerteori, performativitet och heteronormativitet – några grundläggande begrepp. I *I den akademiska garderoben*, Olsson, Anna-Clara och Olsson, Caroline (red.), 21-35. Atlas: Stockholm

Lindholm, Margareta (2010) *Dubbelliv – reflektioner om döljande och öppenhet*. Charlie by Kabusa: Göteborg

Lundahl, Pia (2001) *Intimitetens villkor – kön, sexualitet och berättelser om jaget*. Lunds universitet: Lund

Olsson, Caroline (2004). Ut ur den akademiska garderoben – några reflektioner om framtiden. I *I den akademiska garderoben*, Olsson, Anna-Clara och Olsson, Caroline (red.), 199-214. Atlas: Stockholm

RFSL. Information om lagar hämtade från RFSL's hemsida. <http://www.rfsl.se/?p=2840> (hämtat 2012-12-12)

Rydström, Jens (2004). Från fula gubbar till goda föräldrar – synen på sexualitet och genus i lagstiftning och debatt 1944-2004. I *I den akademiska garderoben*, Olsson, Anna-Clara och Olsson, Caroline (red.), 37-65. Atlas: Stockholm

Ungdomsstyrelsen (2010) *Hon hen han – En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt unga transpersoner*. Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2. Stockholm

Zetterberg H. Om sexuallivet i Sverige. Stockholm: Allmänna förlaget; 1969. SOU 1969:2.

Bilaga 1. Intervjuguide 1

Berätta om dig själv?

Identitet

Förebilder – Bilder av samkönade relationer, eller av homosexuella (och andra sexuella identiteter)

Normer

Hur tänker du kring normer som har med sexualitet att göra?

Hur behandlas homosexuella idag? Egna exempel?

”Komma ut” / Öppenhet och döljande

Hur öppen är du?

Hur gör du?

Vad får man för reaktioner?

Strategier? (svårt att bryta mot normen?)

Fördelar?

Bilaga 2. Intervjuguide 2

Bakgrund:

Berätta om dig själv!

Ålder

Sysselsättning

Kön (/könsidentitet)

Identitet

Hur definierar du din sexuella läggning?

Vad innebär det för dig? (orden, även praktik)

Känner du dig trygg med din sexuella identitet?

(Vad innebär det för dig?)

Är du (Homo/bi/queer/trans) även i situationer som inte har med kärlek, relationer eller sex att göra?

Hur märks det i ditt dagliga liv att du inte är heterosexuell?

Förebilder

Hade du några bilder (föreställningar) av samkönade relationer var innan du själv började inleda relationer med någon av samma kön?

Hur såg de ut?

Hade du några förebilder?

Har du det nu?

Tror du att det är viktigt att det finns förebilder i exempelvis media för olika slags relationer?

Normer:

Hur tycker du att homosexuella behandlas i dagens samhälle?

Har du några exempel på det i ditt eget liv?

Tror du att du blir behandlad annorlunda för att du inte är heterosexuell/cis-person?

I vilka situationer? Exempel?

Hur tänker du kring att ”komma ut”?

Är du alltid öppen med din sexuella läggning?

I vilka sammanhang känns det viktigt att komma ut (/vara öppen)?

I vilka sammanhang känns det mindre viktigt?

Finns det sammanhang där du inte behöver komma ut?

Finns det situationer där du inte vill eller tvekar att komma ut?

Hur brukar du göra?
När du träffar nya personer, brukar du låta dem veta? Hur?
Senaste gången? Hur gjorde du då?

Känner du dig inkluderad i samtal med (vänner/bekanta/okända)?

Tror du att det syns på dig att du inte är heterosexuell?
Hur påverkar det?

I vilka sammanhang känner du dig mer eller mindre bekväm?

Om dessa (hetero) normer inte fanns, hur tror du att ditt liv skulle skilja sig från hur det ser ut nu?
Hur tror du att samhället skulle skilja sig från nu?

Strategier

Har du några strategier för att klara av att inte tillhöra (hetero)normen?
Umgås du mest med personer med liknande erfarenheter som dig?
Undviker du vissa sammanhang?
Har du några speciella sätt att tänka som hjälper dig?
Begränsar du dig på något sätt för att inte sticka ut?

Fördelar

Finns det några fördelar med att avvika från heteronormen?

Tror du att heterosexuella (de som lever heterosexuellt) skulle ha något att vinna på om de utmanade sin syn på sin sexualitet?

Tror du att en relation med någon av samma kön skiljer sig från en heterosexuell relation?
Tror du att den kan göra det? (olika roller)

Känner du dig fri att utforma relationer så som du vill?

Känner du dig fri att uttrycka dig själv och din personlighet på det sätt som du skulle vilja?

Hur tror du att ditt liv hade skilt sig från nu, om du levde heterosexuellt?

Tror du att du är mer eller mindre fri att utforma ditt liv som du vill gentemot om du var (levde) heterosexuell?

Identifiering med gruppen

Identifierar du dig med HBTQ som grupp?
Identifiering som HBTQ – i vilka situationer?
Upplever du att det finns en gruppstillhörighet? (HBTQ)

I vilka situationer identifierar du dig med (hbtq)?

Tror du att man som (homosexuell, bisexuell, queer, trans) har andra erfarenheter än heterosexuella (cis-personer)?

Hur tänker du kring homosexuella som grupp, och rättigheter i ett historiskt perspektiv?

(Hur tror du att det historiska perspektivet påverkat HBTQ-personer idag? (olagligt, sjukdom etc))

Har du bra koll på lagar som rör relationer med någon av samma (juridiska)kön?

Äktenskap, adoption, insemination,

Om man vill göra livet lättare för personer som (HBTQ), vad tycker du personligen är den viktigaste frågan? (eller frågorna)